

TA'LIM JARAYONIDA MA'NAViy-MA'RIFIY QADRIYATLARNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Toreniyazova Inkar Bayniyaz qizi

Ajiniyoz nomidagi NDPI magistratura bo'limi "Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi (Ma'naviyat asoslari)" mutaxassisligi 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim jarayonida ma'naviy-ma'rifiy qadriyatlarni shakllantirishning pedagogik asoslari yoritiladi. Ma'naviy-ma'rifiy qadriyatlar o'quvchilarda insonparvarlik, vatanparvarlik, mas'uliyat, halollik, milliy o'zlikni anglash va ijtimoiy faollik kabi sifatlarni rivojlantirishda muhim tarbiyaviy omil sifatida talqin etiladi. Maqolada dars jarayoni, darsdan tashqari mashg'ulotlar, oila–maktab–mahalla hamkorligi hamda o'qituvchining shaxsiy namunasi orqali qadriyatlarni singdirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, zamonaviy ta'limda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirish, tarbiyaviy ishlarni o'quvchilarning yosh xususiyatlari va ijtimoiy ehtiyojlariga mos tashkil etish zarurligi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: ma'naviy-ma'rifiy qadriyatlar, ta'lim jarayoni, pedagogik asoslar, tarbiya, milliy qadriyatlar, umuminsoniy qadriyatlar, o'quvchi shaxsi, vatanparvarlik, ma'rifat, ijtimoiy faollik.

Bugungi globallashuv va raqamli axborot oqimi kuchaygan sharoitda ta'lim muassasalarining vazifasi faqat bilim berish bilan cheklanmaydi. Maktab va oliy ta'lim tizimi yosh avlodning ma'naviy dunyosini boyitish, ularda milliy o'zlikni anglash, vatanparvarlik, insonparvarlik, mas'uliyat, halollik va ijtimoiy faollik kabi sifatlarni shakllantirishga ham xizmat qilishi lozim. Chunki bilimli, lekin ma'naviy tayanchi sust bo'lgan shaxs jamiyat taraqqiyotida faol va mas'uliyatli ishtirok eta olmaydi.

O'zbekiston Respublikasida ham ta'lim va tarbiya masalasi davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilanmoqda. Xususan, 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida inson kapitalini rivojlantirish, yoshlarni qo'llab-quvvatlash, ta'lim sifatini oshirish va ma'naviy taraqqiyot masalalariga alohida e'tibor qaratilgan [1]. Prezidentning 2021-yil 26-martdagi PQ–5040-son qarorida esa ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini takomillashtirish, jamiyatda sog'lom dunyoqarash va bunyodkorlik g'oyalarini keng targ'ib etish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan [2].

Shu nuqtayi nazardan, ta'lim jarayonida ma'naviy-ma'rifiy qadriyatlarni shakllantirish masalasi nafaqat tarbiyaviy, balki pedagogik, ijtimoiy va metodik ahamiyatga ega. Bu jarayonda o'qituvchi shaxsiy namunasi, dars mazmuni, interaktiv metodlar, badiiy va tarixiy materiallar, darsdan tashqari tadbirlar hamda oila–maktab–mahalla hamkorligi muhim o'rin tutadi.

Ma'naviy-ma'rifiy qadriyatlar deganda insonning axloqiy qarashlari, milliy an'analarga hurmati, bilimga intilishi, Vatanga sadoqati, jamiyat oldidagi mas'uliyati va insoniy

munosabatlarda namoyon bo'ladigan ijobiy fazilatlar tushuniladi. Ta'lim jarayonida bunday qadriyatlarni shakllantirish izchil, bosqichma-bosqich va maqsadli tashkil etilishi kerak.

Avvalo, ma'naviy-ma'rifiy qadriyatlar dars mazmuni orqali shakllantiriladi. Masalan, adabiyot darsida Alisher Navoiy, Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Abdulla Avloniy kabi ijodkorlarning asarlari o'quvchilarda ezgulik, vatanparvarlik, halollik, ilmga muhabbat va insoniylik g'oyalari tarbiyalaydi. Tarix darslarida esa buyuk ajdodlar merosi, davlatchilik an'analari, milliy istiqloq g'oyalari orqali o'quvchilarda milliy g'urur va tarixiy xotira shakllanadi.

Misol uchun, Adabiyot darsida Abdulla Avloniyning "Tarbiya biz uchun yo hayot — yo mamot, yo najot — yo halokat, yo saodat — yo falokat masalasidir" degan fikri tahlil qilinsa, o'quvchilar tarbiyaning shaxs va jamiyat hayotidagi o'rnini anglaydilar. O'qituvchi bu fikr asosida "Nima uchun tarbiya jamiyat kelajagi uchun muhim?" degan muammoli savol beradi. O'quvchilar kichik guruhlarda javob tayyorlaydi va o'z hayotidan misollar keltiradi. Natijada dars faqat matn tahlili bilan cheklanmaydi, balki o'quvchilarning shaxsiy fikrlashi va qadriy munosabatini shakllantiradi.

Ikkinchidan, ma'naviy-ma'rifiy qadriyatlarni shakllantirishda o'qituvchining shaxsiy namunasi muhim hisoblanadi. O'qituvchi nutqi, muomalasi, adolatliligi, talabchanligi, o'quvchiga hurmat bilan munosabatda bo'lishi orqali tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi. Agar o'qituvchi o'zi mas'uliyatli, halol va madaniyatli bo'lsa, bu fazilatlar o'quvchilarga bevosita ta'sir qiladi. Shuning uchun pedagogik jarayonda o'qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki qadriyatlarni amalda namoyon etuvchi shaxs sifatida qaraladi.

Uchinchidan, bu jarayonda darsdan tashqari faoliyat ham muhim o'rin tutadi. "Ma'naviyat soatlari", davra suhbatlari, kitobxonlik kechalari, tarixiy sanalarga bag'ishlangan tadbirlar, muzeylarga sayohatlar, mahalla faollari va nuroniylar bilan uchrashuvlar o'quvchilarda ijtimoiy faollik va milliy qadriyatlarga hurmatni kuchaytiradi. Prezidentning PF-134-son Farmoni bilan tasdiqlangan 2022–2026-yillarda maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturda maktab ta'limi sifatini oshirish va tarbiyaviy muhitni takomillashtirishga qaratilgan vazifalar belgilangan [3].

Masalan, "Mening mahallam — mening qadriyatlarim" mavzusida loyiha ishi tashkil etilishi mumkin. Bunda o'quvchilar o'z mahallasidagi tarixiy joylar, nuroniylar, hunarmandlar, milliy urf-odatlar haqida ma'lumot to'playdi. Keyin ular taqdimot tayyorlab, sinf oldida himoya qiladi. Bu jarayonda o'quvchi nafaqat izlanadi, balki o'z yashash muhiti, oilasi va mahallasidagi qadriyatlarni chuqurroq anglaydi.

To'rtinchidan, ma'naviy-ma'rifiy qadriyatlarni shakllantirishda interaktiv metodlardan foydalanish samarali natija beradi. "Aqliy hujum", "Klaster", "Munozara", "Rolga kirish", "Keys-stadi", "Loyiha metodi" kabi usullar o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, bahs yuritishi va qadriy munosabat bildirishiga yordam beradi. Masalan, "Halollik nima uchun inson hayotida muhim?" mavzusida keys-stadi tashkil etilganda o'quvchilarga hayotiy vaziyat beriladi: bir o'quvchi imtihonda do'stidan ko'chirishni so'raydi. O'quvchilar bu vaziyatni

axloqiy jihatdan baholaydi, to'g'ri qaror qabul qilish yo'llarini muhokama qiladi. Bu topshiriq orqali halollik qadriyati oddiy nasihat shaklida emas, balki real vaziyat asosida tushuntiriladi.

Beshinchidan, oila–maktab–mahalla hamkorligi ma'naviy-ma'rifiy tarbiyaning muhim pedagogik shartidir. Bola faqat maktabda emas, balki oilada, mahallada, ommaviy axborot vositalari va internet muhitida ham tarbiyalanadi. Shu sababli maktabdagi tarbiyaviy ishlar oilaviy tarbiya va mahalla muhitidagi ijobiy an'analar bilan uyg'un bo'lishi kerak. Masalan, ota-onalar bilan "Oilada kitobxonlik madaniyati", "Farzand tarbiyasida milliy qadriyatlar", "Internetdan foydalanish madaniyati" mavzularida uchrashuvlar o'tkazish maqsadga muvofiqdir.

Oltinchidan, zamonaviy ta'limda raqamli vositalardan maqsadli foydalanish ham muhim. Raqamli kontent o'quvchining dunyoqarashiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun darslarda foydalaniladigan video, taqdimot, elektron matn, test va onlayn platformalar ma'naviy-ma'rifiy mazmunga ega bo'lishi, o'quvchining yosh xususiyatiga mos kelishi va tarbiyaviy maqsadga xizmat qilishi kerak. UNESCO raqamli ta'lim bo'yicha hujjatlarida texnologiyalarni ta'lim sifatini oshirish va ta'lim imkoniyatlarini kengaytirish vositasi sifatida qo'llash zarurligi ta'kidlanadi [4]

Xulosa qilib aytganda, ta'lim jarayonida ma'naviy-ma'rifiy qadriyatlarni shakllantirish bugungi pedagogikaning eng muhim vazifalaridan biridir. Bu jarayon o'quvchilarda milliy o'zlikni anglash, Vatanga sadoqat, insonparvarlik, halollik, mas'uliyat, bag'rikenglik va ijtimoiy faollik kabi fazilatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Ma'naviy-ma'rifiy tarbiya faqat alohida tadbirlar orqali emas, balki har bir dars, har bir topshiriq, har bir suhbat va har bir pedagogik munosabat orqali amalga oshirilishi kerak.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, qadriyatlarni shakllantirishda dars mazmuni, o'qituvchining namunasi, interaktiv metodlar, darsdan tashqari ishlar, oila–maktab–mahalla hamkorligi va raqamli resurslar o'zaro bog'liq holda qo'llanganda samarali natija beradi. Ayniqsa, o'quvchilarni real hayotiy vaziyatlar asosida fikrlashga o'rgatish, ularni muammoli savollar va loyihaviy faoliyatga jalb etish ma'naviy tarbiyaning ta'sirchanligini oshiradi.

Demak, ta'lim jarayonida ma'naviy-ma'rifiy qadriyatlarni shakllantirishning pedagogik asoslari izchil rejalashtirilgan darslar, mazmunli tarbiyaviy tadbirlar, o'qituvchi shaxsiy namunasi va ijtimoiy hamkorlikka tayanadi. Bunday yondashuv barkamol, ma'rifatli, mustaqil fikrlaydigan va jamiyat oldidagi mas'uliyatini anglaydigan yosh avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son Farmoni. "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida".
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 26-martdagi PQ–5040-son qarori. "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida".

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF–134-son Farmoni. “2022–2026-yillarda maktab ta’limini rivojlantirish bo‘yicha milliy dasturni tasdiqlash to‘g‘risida”.
4. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. Toshkent: O‘qituvchi, 1992.
5. Musurmonova O. Ma’naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi. Toshkent: O‘qituvchi, 1996.
6. UNESCO. Guidelines for ICT in Education Policies and Masterplans. Paris: UNESCO, 2022.